

Куцько О. І.

Подільський державний аграрно-технічний університет

ЛІНГВО-ПОЕТИЧНА ІКОНІЧНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Н. ГОТОРНА “THE SCARLET LETTER”)

Стаття присвячена висвітленню ролі лінгво-поетичної іконічності в забезпеченні образності художньої прози. Актуальність теми дослідження визначається розвитком сучасної когнітивної лінгвістики, яка дозволяє трактувати іконічний знак як категорію не лише семіотичну чи естетичну. За матеріал дослідження обрано символічний роман Натанієля Готорна “The Scarlet Letter”. З огляду на природу досліджуваного феномену, ключовими в процесі дослідження стали принципи аналізу когнітивної лінгвістики та поетики. Необхідність застосування когнітивно-поетичного методологічного апарату зумовлена здобутками сучасної когнітивістики, представленої рядом праць видатних дослідників галузі. У статті також здійснено аналіз наявних класифікацій поетичної іконічності.

Лінгвістичний та поетичний компоненти лінгво-поетичної іконічності в роботі розглянуто як первинну та вторинну асоціативну іконічність відповідно. Первинна іконічність полягає в ментальній асоціації слів із рядом інших слів, які вміщують визначений звук чи звукосполучення. Встановлено, що в обраному для аналізу художньому тексті такий іконічний зв'язок втілюється в метонімічній аббревіації початкової літери “А”. Слід зазначити, що з позицій когнітивістики, поняття лінгвістичної іконічності значно ширше і не належить до лексикону як такого, а швидше до інвентарю його елементів чи системи граматичних правил комбінування таких елементів.

Іконічна фоностезія, яка полягає в одночасному співвідчутті, що виникає під час сприйняття літери “А” з характерним забарвленням, у дослідженні слугує прикладом вторинної асоціативної іконічності. Така іконічність є вмотивованою зв'язками між формами, кожна з яких виражає певне значення та характеризується принципом лінійності.

Первинний і вторинний аспекти лінгво-поетичної іконічності репрезентують фонологічний та морфологічний рівні та визначаються одними із базових механізмів забезпечення образності художнього тексту.

Ключові слова: когнітивна поетика, лінгво-поетична іконічність, первинна іконічність, вторинна іконічність, іконічна фоностезія, метонімічна аббревіація.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження у сфері когнітивної лінгвістики зумовили перехід широкого ряду феноменів із сфери естетики в мовне чи навіть міждисциплінарне поле аналізу. В цьому дослідженні акцент зроблено на когнітивному значенні іконічності, часто трактованої винятково як семіотична чи/та естетична категорія в освоєнні дійсності та відображенні у мові чуттєвого та соціального досвіду людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення іконічності як способу відображення досвіду призводить до її когнітивно-поетичного трактування. Підтвердження необхідності у такому комплексному дослідженні іконічності знаходимо у дослідженнях провідних науковців нашого часу, серед яких Р. Ленекер [17], Р. Цур [22], М. Фріман [11–13], М. Ненні [19], Г. Маєр [20] та А. Фішер [10], А. Вежбицька [1] та О. П. Воробйова [2; 3].

Вперше термін «когнітивна поетика» вживається в 1983 році Роуменом Цуром [22]. Тоді термін з погляду психології, невро-анатомії та теорії літератури було використано для позначення теоретико-методологічного підходу саме до поезії [13, с. 2]. З часом теорія когнітивної граматики Р. Ленекера [17] застосовується під час перекладу поезії [13, с. 2].

Проте художній дискурс є значно ширшим полем, аніж сама лише поезія, на що з часом звертають увагу дослідники й впроваджують багатий інтердисциплінарний методологічний апарат когнітивної поетики до художнього тексту загалом.

Р. Цур (1992) застосовує когнітивну поетику для аналізу впливу когнітивних процесів не лише на структуру поетичної, але й літературної творчості загалом [13, с. 2]. А Ольга Воробйова розмежовує поетику як науку, поетику, як сукупність домінуючих рис авторського ідіостилію і поетику

як єдність втілених у тексті фрагментів художньої картини світу, котрі асоціюються з певною ідеєю, певним концептом чи концептосферою, певною художньою деталлю [3, с. 47].

Значний вклад у висвітлення поетичної іконічності знаходимо в працях М. Фріман [11-13]. У праці “The Fall of the Wall Between Literary Studies and Linguistics: Cognitive Poetics”, М. Фріман визначає когнітивну поетику як своєрідний «місток» між мовними процесами, які відіграють істотну роль у формуванні та інтерпретації літературного тексту, з одного боку, та роллю, яку мова відіграє в ментальній діяльності, з іншого [13, с. 2]. Авторка надає один із найбільш ґрунтовних на цей час аналіз цього феномену та описує значення поетичної іконічності в тексті поетичному.

Постановка завдання. Особливість когнітивної поетики полягає в якісно новому погляді на іконічні знаки, переході зі сфери семіотики в царину когнітивної лінгвістики та визначенні їхньої ролі в пізнанні дійсності. Відкритим для дослідження залишається питання втілення іконічності як лінгво-поетичної категорії в художньому прозовому тексті.

Завдання цієї роботи полягає у висвітленні іконічного знаку з позицій когнітивної поетики, на матеріалі прозового художнього твору Натанієля Готорна “*The Scarlet Letter*”. Традиційно із стилістичного погляду “*Scarlet Letter*” трактується як ключовий символ однойменного твору. Проте принципи аналізу когнітивної поетики дають можливість більш детального аналізу будь-якої стилістичної категорії. Власне, «значення символічних висловів – це не лише їх семантична структура, а, швидше, компонована структура, відносно усіх компонентів, з яких вона складається» [17, с. 107]. Тому, розглядаючи лінгво-поетичну іконічність як один із таких компонентів, доцільно в межах конкретного дослідження зупинитись на детальному її розгляді.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна поетика виходить із того, що художня свідомість, художній дискурс й окремі поетичні фігури підпорядковуються певним загальним когнітивним принципам, які керують логікою поетичної уяви, формуванням і функціонуванням поетичних фігур та побудовою художнього дискурсу [2, с. 19]. Сучасна когнітивна поетика передбачає інтерпретацію художнього тексту не лише з боку читача, але й із залученням креативного та культурно-історичного досвіду автора [13, с. 3].

Література відрізняється від інших мистецтв, оскільки засобами її вираження в мові є, власне,

символічна форма [11, с. 171]. У художній мові слова застосовуються не дискурсивно – щоб створити значення, а естетично – щоб охопити прикатегоріальну суть досвіду, що робить художній твір «іконою відчуття реальності» [12, с. 730]. Така «подоба відчуття життя» в літературі, з’являючись крізь мовне середовище, може інкорпорувати усі п’ять видів чуття [11, с. 171].

З позицій традиційної семіотики усі прямі репрезентації ідей можна назвати іконічними. У сучасному ж трактуванні іронічність належить до будь-чого, що притягує увагу, певний резонанс у думках у відповідь на пережиту реальність – іконічність позначає специфічний статус, якого досяг об’єкт, образ, особа чи подія в осягненні значимості всесвіту [12, с. 728–729].

Теоретичні засади, які підходять для вивчення іконічності, знаходять своє вираження саме в когнітивній лінгвістиці; поняття «іконічність» якнайкраще відповідає її поглядам, оскільки припускає, що певні мовні структури відображають будову світу [18, с. 396]. Згідно з когнітивним принципом знак – це будь-який об’єкт чи явище, яке може установити певний зв’язок з чимось, що є відсутнім чи виходить з поля зору [5, с. 37–41]. Знак не вміщає в собі значення – воно (значення) виникає лише внаслідок інтерпретації [19, с. 174].

М. Фріман виокремлює естетичну іконічність як таку, яка через свій зв’язок з уявними світами є не прямою репрезентацією ідеї, а лише видимістю / ілюзією онтологічної реальності і відрізняється тим від іконічності семіотичної [12, с. 729–730]. Також дослідниця пропонує подальшу класифікацію іконічності з поділом її на образну та діаграмну [11, с. 171]. Образна іконічність своєю чергою поділяється на оральну / ауральну, тактильну та візуальну. А діаграмна іконічність поділяється на структурну (ізоморфізм та мотиваційна іконічність) та семантичну іконічності (когнітивна та граматична метафори).

Дещо раніше, 1999 р., у праці “*Form miming meaning: iconicity in language and literature*” до питання класифікації іконічності звертаються М. Ненні та А. Фішер [10]. Власне, М. Ненні пропонує гіпотезу “*alphabetic letters as icons in literary texts*” [19], до якої ми ще звернемося на одному з етапів нашого дослідження. А. Фішер виділяє слухову (ономатопея), артикуляційну та асоціативну іконічності [10]. Усі три види фонологічної іконічності засвідчені у мовах світу, проте саме остання з них – асоціативна – відіграє істотну роль у створенні категорій [10, с. 132]. Асоціативна іконічність – діаграмна: вона вмотивована

не одиничним відношенням «значення-форма», а зв'язками між формами, кожна з яких виражає певне значення [10, с. 131].

Зупинимось детальніше саме на діаграмній (асоціативній) іконічності. Власне, «діаграма» в цьому разі «позначає абстракцію в структурі образу, продовжуючи водночас символізувати ментальний процес створення концепту в думках» [11, с. 172]. Згадана структура включає морфологічну, фонологічну та синтаксичну форми мови [11, с. 172]. У цьому дослідженні ми розглянемо морфологічну та фонологічну форми.

Взагалі, те, що ми тепер називаємо іконічністю, обмежувалось донедавна поняттями ономапопея (відоме також як «артикуляційний мімесис») чи звуковий символізм [18, с. 394]. Т. А. Сибек, який на прикладі психофізіологічних процесів демонструє незаперечне значення когнітивного досвіду, стверджує, що терміни чуттєві (органи чуття) та іконічні (візуальний образ) є рівнозначними [21, с. 108].

Власне, іконічність забезпечує засоби вираження світу чуттів перед тим, як концептуалізація приводить нас до абстракції [12, с. 729]. У цьому контексті мовні звуки слід розрізняти як такі, що імітують акустичне враження, та такі, що викликають сенсорні та ментальні враження (первинна та вторинна іконічності відповідно) [20, с. 142].

Особливість такого виду психологічного співвідчуття полягає в активізації декількох аналізаторів під час сприйняття певного об'єкту дійсності, що призводить до сприйняття й формування полімодального образу [8, с. 2]. Якщо таке сприйняття відбувається за лінійним принципом, то йдеться про іконічну синестезію [8].

З позицій літературної теорії синестезія трактується як художній прийом, поєднання в одному тропі різних, іноді далеких асоціацій [6, с. 625]. Найбільш поширеним проявом синестезії є так звані кольоровий слух, за якого звук поряд зі слуховим відчуттям викликає і колірне.

Власне, кольоронайменування безпосередньо пов'язані з асоціативною роботою мозку. Система колірних номінацій створюється народом, віддзеркалюючи його сприйняття уявного світу як ментального конструкту; колір задає певну аксіологічну перспективу, впливаючи на сприйняття позначуваного цим кольором явища [7, с. 67].

Встановлено, що окремі звуки можуть відображати або символізувати властивості світу, а звуки мови співвідносяться з об'єктами у реальному житті [10, с. 123]. За таким принципом голосні звуки пов'язують з певним кольором [9, с. 184], а найбільш очевидною є відповідність

між теплими кольорами (червоний) та ствердними звуками (А) [9, с. 326–327].

Гестер Прін, головна героїня роману Н. Готорна “The Scarlet Letter”, змушена носити літеру “А” (*adultery* – перелюб, подружня зрада), що вишита яскраво-червоним на її одязі: “*red symbol which sears her bosom*” [15, с. 96]. Такого роду іконічна фоностезія представить когнітивно-поетичний аспект досліджуваного нами феномену.

З'ясовано, що у різних культурах літери наділені символічним значенням, що виникає за рахунок або їхньої форми, або звуку, який вони репрезентують [9, с. 182]. У природі не знаходимо сталого відповідника червоному, проте така модель завжди існує у чуттєвому досвіді як, наприклад, асоціативний зв'язок між червоним та кольором крові; часто червоний сприймається як «теплий» через асоціацію з вогнем (*red* → лат. *ardere* – горіти) [1, с. 264–265]. Проте такий надзвичайно яскравий та насичений колір може по-різному впливати на людину, зумовлюючи суперечливі почуття [7, с. 67]:

“...*scarlet letter, which forthwith seemed to scorch into Hester's breast, as if it had been red-hot*” [15, с. 62].

Іконічність виникає тоді, коли щось у формі знаку відображає щось у слові (зазвичай як наслідок ментальної операції). З лінгвістичного погляду щось у формі мовного знаку відображає (через власне значення) щось у своєму референті [18, с. 395]. Описана іконічна фоностезія належить до первинної асоціативної іконічності. Коли говоримо про первинну та вторинну асоціативну іконічність, розрізняємо асоціацію, яка виникає між певним звуком чи звукосполученням та певним значенням, й, відповідно, процес ментальної асоціації слів із рядом інших слів, які вміщують визначений звук чи звукосполучення [10, с. 129].

Лінгвістична іронічність не належить до лексикону, зонайменше до інвентарю його коренів; її слід шукати в системі граматичних правил комбінування таких коренів з метою вираження комплексного поняття [18, с. 395]. Тому будь-яке дослідження знаковості літер, наприклад, повинно бути невіддільним від аналізу слів [9, с. 185].

Початкова літера “А” відсилає до цілого ряду ймовірних лексем: “*It is the great letter A. Thou hast taught it me in the horn-book*” [15, с. 152].

Літера інтерпретується не лише як *Adulteress* (подружня зрада), але й як *Art* (мистецтво). Ефект останнього досягається завдяки застосуванню автором застарілої граматичної форми Present Imperfect: “*Child, what art thou?*” – *cried the mother* [15, с. 82].

До речі, вперше конотаційна послідовність *A-Art-Artist* з'являється в творчості Н. Готорна в оповіданні “*The Artist of the Beautiful*” [14] ще в 1846 році, за чотири роки до виходу роману “*The Scarlet Letter*”. Таким чином, конотація *A-Art-Artist* – це і мистецтво, і сам автор(artist) в своєму творі. Це цілком виправдано тлумаченням художнього твору як «ікони пережито / відчуті реальності» [12].

Вторинна, тут лінгвістична, іконічність в межах нашого художнього дискурсу продемонстрована низкою конотацій, до яких відсилає читача початкова літера “A”. В тексті такі конотації реалізуються шляхом «метонімічної аббревіації» [16]. Метонімічний денотат – англійська літера “A” отримує такі конотації в романі: *Adulteress, Able, Angel, Art*, а також *Arthur Dimmesdale*.

З визначенням М. Фріман, поетична іконічність – це засоби, за допомогою яких письменник маніпулює семіотично-іконічними ознаками, які властиві мові, з метою охоплення суті досвіду [12, с. 729]. Уся іконічність є семантично вмотивованою; саме значення тексту або семантичного контексту визначає чи володіє іконічним потенціалом той чи інший мовний знак чи літературний елемент [19, с. 174].

Літера “A” може бути вигуком, дієсловом, прийменником, артиклем чи початковою літерою [9, с. 185]. Справа тут не лише в букві і не лише в звуці – під час сприйняття важливим є звукобуквенний психічний образ [4]. Н. Готорн особливої ваги надає саме формі літери – її візуалізації:

“...on careful examination, assumed the shape of a letter. It was the capital letter A. By an accurate measurement, each limb proved to be precisely three inches and a quarter in length.” [15, с. 27].

Сприйняття наслідуваної форми залежить лише від здатності читача побачити зв'язок та досягнути схожість між значенням знаку чи тексту та фор-

мальними засобами, вжитими для його вираження [19, с. 174]. Як і значення, поетична іконічність є динамічним процесом читача, який викликаний інтенцією автора й пояснюється через «експресивність людських почуттів» [12, с. 730]: “*All the light and graceful foliage of her character had been withered up by this red-hot brand*” [15, с. 138].

Таким чином, лінгво-поетична іконічність забезпечує образність художнього прозового тексту ще на перцептивному рівні. Найяскравішим прикладом такого феномену в цьому разі є початкова літера “A” з характерним забарвленням.

Висновки і перспективи. Іконічній зв'язок, що простежується між яскраво-червоною літерою як денотатом та ідеями, до яких він відсилає, конструюється через первинний (прямий зв'язок слів із рядом інших слів, які вміщують визначений звук) та вторинний (асоціація між певним звуком чи звукосполученням та певним значенням) аспекти лінгво-поетичної іконічності. Перший – лінгвістична іронічність – є зв'язком між початковою літерою “A” та низкою її конотацій. Другий – іконічна фонестезія – задіює асоціативну роботу мозку та полягає у співвідчутті, що виникає за лінійним принципом: візуальний образ літери – позначуваний нею звук – асоціативне цьому звукові забарвлення – чуттєвий досвід взаємодії з відповідником кольору з оточення.

І первинний, і вторинний аспекти (лінгвістична іконічність та іконічна фонестезія відповідно), репрезентуючи фонологічний та морфологічний рівні, є базовими механізмами забезпечення образності художнього тексту. Вони є рівно-важливими, проте не єдиними в своєму роді, що й зумовлює перспективи подальшої розвідки, а саме – дослідження механізмів забезпечення образності художнього тексту на синтаксичному рівні.

Список літератури:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ. отв. ред. М.А. Кронгауз. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
2. Воробйова О. П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків, 2004. № 635. С. 18–22.
3. Воробйова О. П. Поетика рефлексії в творах англійського модернізму (на матеріалі оповідань Вірджинії Вулф). *Вісник Одеського національного університету*. Одеса, 2007. Т. 12. Вип. 3. С. 47–55.
4. Журавлев А. П. Звук и смысл: кн. для внеклас. чтения учащихся ст. классов. Москва : Просвещение, 1991. 160 с.
5. Кравченко А. В. Семіотика и ее объект. Знак, значение, знание. *Очерк когнитивной философии языка*. Иркутск : Издание ОГУП «Иркутская областная типография №1», 2001. С. 37–73.
6. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
7. Нікульшина Т. М. Колірна картина ірреального світу (на матеріалі англійської та української мови). *Філологія XXI століття: теорія, практика, перспективи*: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, яка присвячена 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права / за ред. В. М. Дрьоміна. Одеса : Фенікс, 2012. С. 66–68.

8. Редька І. А. Синестезійні метафора та метонімія: шляхи формування та особливості мовленнєвого втілення (на матеріалі поезії Е. Бішоп, Е. Дікінсон, С. Плат та А. Секстон) (семантико-когнітивний аспект). *Наука і сучасність* : збірник наукових праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2006. Т. 56. С. 214–223.
9. Cirlot J. E. *A Dictionary of Symbols*. Second edition / translated from the Spanish by J. Sage. London : Taylor & Francis e-Library, 2001. 507 p.
10. Fischer A. What, if Anything, is Phonological Iconicity? *Form miming meaning : iconicity in language and literature* / edited by M. Nänny, O. Fischer. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 123–134.
11. Freeman M. H. Minding: feeling, form, and meaning in the creation of poetic iconicity. *Cognitive poetics : goals, gains, and gaps* / G. Brone, J. Vandaele. Berlin; New York : Mouton de Gruyter, 2009. P. 169–197.
12. Freeman M. H. The Aesthetics of Human Experience : Minding, Metaphor, and Icon in Poetic Expression. *Poetics Today* / ed. M. Bruhn. 2011. 32 : 4. P. 717–752.
13. Freeman M. H. The Fall of the Wall Between Literary Studies and Linguistics : Cognitive Poetics. Applications of Cognitive Linguistics : Foundations and Fields of Application / G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, and F. Ruiz de Mendoza. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. P. 403–428.
14. Hawthorne N. The Artist of the Beautiful. URL : <http://www.online-literature.com/hawthorne/124/> (Last accessed : 01/04.2020)
15. Hawthorne N. *The Scarlet Letter*. London : PENGUIN BOOKS, 1994. 224 p.
16. Kuntso O. Metonymical Abbreviation of the SCARLET LETTER by Nathaniel Hawthorn. *Англійська мова в міждисциплінарному контексті безперервної освіти*: збірник матеріалів IV Міжнародної студентської Інтернет-конференції (18-30 квітня 2016 р.). Кам'янець-Подільський, 2016. С. 21–24.
17. Langacker R. W. *Concept, image, and symbol : the cognitive basis of grammar*. Berlin – New York : Mouton de Gruyter, 1991. 395 p.
18. Langendonck W. V. Iconicity. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens. New York : Oxford University Press, 2007. P. 394–418.
19. Nänny M. Alphabetic Letters as Icons in Literary Texts. *Form miming meaning : iconicity in language and literature* / edited by M. Nänny, O. Fischer. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 173–197.
20. Meir H.H. Imagination by Ideophones. *Form miming meaning : iconicity in language and literature* / edited by M. Nänny, O. Fischer. Amsterdam / Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 136–154.
21. Sebeok T. A. *Signs: An Introduction to Semiotics*. Second Edition. London : UNIVERSITY OF TORONTO PRESS, 2001. 93 p.
22. Tsur R. *What Is Cognitive Poetics*. Tel Aviv : The Katz Research Institute for Hebrew Literature, 1983. 66 p.

Kuntso O. I. LINGVO-POETIC ICONICITY IN LITERARY TEXT (ON THE MATERIAL OF N. HAWTHORNE'S "THE SCARLET LETTER")

The article highlights the role of lingvo-poetic iconicity in providing imagery of the prosaic literary text. The relevance of the research topic is determined by the development of modern cognitive linguistics, which allows interpreting the iconic sign as not solely semiotic or aesthetic category. The Nathaniel Hawthorne's symbolic novel "The Scarlet Letter" was chosen as the material of the study. Considering the nature of the phenomenon under study, the cognitive linguistics and poetics principles of the analysis became principal in the study. The achievements of modern cognitive science, presented in topical studies of the field, predetermined the application of the cognitive-poetic methodological apparatus. The article also provides an analysis of the existing classifications of the main types of poetic iconicity.

The linguistic and poetic components of lingvo-poetic iconicity in the study are considered as primary and secondary associative iconicity, respectively. The primary iconicity is the mental association of words with a number of other words that contain a particular sound or sound combination. In the text under analysis, the following iconic connection is realized through the metonymic abbreviation of the capital letter "A". It should be noted, that in terms of cognitive science, the concept of linguistic iconicity is more complex and does not refer to the lexicon per se, but rather to the inventory of its components or the system of grammatical rules for combining such components.

Iconic phonaesthesia is one of the synesthesia types, which arises by "A" letter perception, and serves as an example of secondary associative iconicity. Such iconicity involves the connection between forms, each expressing a certain meaning, and can be characterized by the linear principle.

The primary and secondary aspects of lingvo-poetic iconicity represent the phonological and morphological levels and are defined as the basic for providing imagery of the literary text.

Key words: *cognitive poetics, lingvo-poetic iconicity, primary iconicity, secondary iconicity, phonaesthesia, metonymic abbreviation.*